

MOŹDŻERZ (80) *sb m*

możdżerz (58), **możdzerz** (10), **moźderz** (3), **mozdżerz** (2), **mozdzerz** (1), **moździerz** (1), **mozderz** (1), [**możdzerz**], moździerz *a.* możdżerz *a.* mozdzerz (3), moźderz *a.* mozderz (1); możdżerz *RejZwierc* (2); moźderz *Mymer*¹, *RejRozpr*; mozdzerz *Murm*; moździerz : możdżerz : mozdżerz *FalZioł* (34 : 1 : 1), *Mącz* (4 : 2 : -), *BielSjem* (- : 3 : 1); możdżerz : możdżerz : mozderz *BielSat* (4 : 1 : 1); możdżerz : moździerz *BielSpr* (5 : 1); możdżerz : moźderz *RejWiz* (1 : 1).

o oraz e jasne (*Cn o jasne, e pochylone*).

sg *N* możdżerz (7). ◇ *G* możdżerza (4). ◇ *A* możdżerz (6). ◇ *L* możdżerzu (47). ◇ *pl N* możdżerze (2). ◇ *G* możdżerz(o)w (9). ◇ *A* możdżerze (3). ◇ *L* możdżerzach (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII – XVIII w: moździerz.

1. Kamienny, drewniany lub metalowy przyrząd składający się z naczynia i luźno w nie wchodzącego tłuczka, służący do rozbijania, rozcierania, mieszania; *mortarium Murm, Mymer*¹, *BartBydg, Mącz, Calep, Cn; pila BartBydg, Mącz, Cn* (64) : *Mortarium. Mozdzerz Murm* 144; *Mymer*¹ [29²]; przeczedz przez chuftę na panewkę/ á wley w to wina dobre⁸⁰ łyżkę albo czterzy, potym zafię wftaw na ogień, á miełzay zafię czałą godzinę [...] aż będzie małc fzar/ á aże fie będzie możdżerza [*panewki SienHerb* 345b] dzierżała iako kliy *FalZioł* V 113v, V 112v, 117v; *Mącz* 233b; *Calep* [674]b.

W połączeniu szeregowym (1): *A* Hethman pobrał wiadra y kádźıldnice [!]/ banie/ gárnce/ świczniki/ możdżerze [*mortariola; możdżérze WujBib*]/ y kubki/ y wftythki naczynia złote y ftebrne. *BibRadz Ier* 52/19.

Zwroty: »(na-, prze-, s-, u)tłuo, stłuczony (*a.* utłoczony) w możdżerzu« = *conterere in mortario PolAnt; tundere; pulsatus in pila Mącz; pinsere Calep* [szyk zmienny] (42 : 1): *A* gdy ktym ziołam przyczynifz oliwy przetłukfzy gich w możdżerzu á thego przifżyfz na macicze/ twardość iey rofchodzi fie pod tym. *FalZioł* I 94a; Też proch Imbirowy z Figami zmiefzany, á wtłoczony w możdżerzu/ Ieft też vžiteczny naprzeciwko tymże przerzeczoným chorobam. *FalZioł* III 12c; Wezmi Ialowczowych ziarnek/ Bobkowych ziarnek/ każdego rowno po garzfci/ vtłucz każde ofobno w możdżerzu Czo nalepiey mozełz *FalZioł* V 75, I 37c, 54c, 56a, 61a, 63d (28); *RejWiz* 14v; Wychadzał tedy lud okolo namiotow/ á nábirawfły Mány zmeł w żárnach ábo ftłukł w możdżerzu [*terebat in mortario; w możdżérzu WujBib*] *Leop Num* 11/8; *BibRadz Num* 11/8; Pilus, Tłuk álbo biyak którym w możdżerzách tłuką. *Mącz* 299d, 287a, 300c, 468d; Weźmifz kwiećia Połonkowého/ á nátłucz go w możdżerzu/ wygniećze fok przez chuftę *SienLek* 165, 129v, 130, 153, 169v; Weźm Sáletry fześć części/ ále iednę Siárki/ Węgla tákież iednę część/ przyczyn kęs bes miárki. Stłucz to fpołu w Możdżerzu/ álbo zwierć w donicy/ Albo przypraw ná wodzie/ ftepy we młynicy. *BielSat* N3 [*idem*] *BielSjem* 39; *Calep* 807a.

»zetrzeć w możdżerzu« (1): Napierwey wziąć iagod pfinkowych á zetrzeć w możdżerzu/ pothym przetłoczyć przez chuftę iz będzie fok *FalZioł* V 91.

»zmieszać w możdżerzu« (2): zmiefzayze ty rzeczy fpołem w możdżerzu/ á vczyn troią ktorey pożyway *FalZioł* I 57b, I 3a.

Wyrażenia: [»możdżerz kamienny«: Potym ie [*migdały*] wierć w dunicy álbo w możdżerzu kámienným *SienHerb* 525b.]

»ołowiany moździerz« (1): Wezmi olejku rożane⁸⁰/ olejku Citoniorum/ to ielt pigwianego/ każdego z nich po vncigi/ wley ie do ołowianego moździerza/ y kijek też ma być ołowiany/ á thym małz mieć z godzinę albo mniej *FalZioł* V 87v.

[»moździerz spizany«: [w *aptece*] moździerz spizany, średni, z pistalimi dwiema *InwMieszcz* 1579 nr 224.]

Szeregi: »moździerz albo donica« (1): ftłucz thy rzeczy wespółek w moździerzu albo w doniczy á zmiełzay *FalZioł* I 61a.

»stępk)a, (albo) moździerz« [szyk 5 : 2] (7): Pila, instrumentum seu vas medicorum concavum, in quo aliquid teritur stępka, moździer *BartBydż* 115b, 93; *Mqcz* 299c, 300c, 468d; ielli sie kurzy s ftępy álbo z Moździerzá/ zákrápiác wodą po trofze *BielSpr* 73; Pinso – W moźdzoryu [!] albo wftopie tłuke. *Calep* 807a.

W przeni (4) :

Zwroty: »tłuc moździerze; tłuć się (a. kołacą) moździerze« = *przygotowywać kosztowne potrawy* (1; 2): *RejWiz* 15; A gdy vczynił iákie wezwánie do siebie powinowáthych swoich/ nie tłuć ten moździerzow od trzeciego dnia *RejZwierc* [193]v; Trzęłá sie thu *Apteki*/ tłuć sie moździerze/ A Polaczek w połmińkoch fiedząc fobie gmerze. *RejZwierc* 243v.

»w moździer tłuć« = *przyrządzać leki* (1): Bo niepomóże pigulá Kiedy wbok kole rywułá Doktor ftoiąc w moździer tłuć *RejRozpr* G4v.

2. Działo o krótkiej szerokiej lufie do wyrzucania po stromym torze pocisku dużych kul kamiennych lub wybuchowych; tubus aeneus bellicus sursum vi ignis globos saxeos eiciens Cn (16) : Drugim obyczaiem ftrzelbá. Mieć moździerze/ po temu/ mieć k nim kule wielkie/ Ktore w mieście przebijá budowanie wfelkie. *BielSat* N2 [*idem BielSjem* 37], N2 marg, N2v; Włóżywfy kulę w moździerz/ trzebá ij wywáżyć pod miárą/ iáko miárá vkaże/ áby tą leciáły kule/ á tám pádály ná dáchu do miáftá álbo do zamku gdzie chcełz zápalić. *BielSpr* 73v, 73v; *BielSjem* 37, 38.

Zwroty: »kule, kulami z moździerza puszczać« [szyk zmienny] (5 : 1): poftáramy sie iż kulámi z moździerzow wftyki was w zamku y w mieście z wierzchu pułzczáiác pobijemy. *BielKron* 311v; *BielSat* M4v, N3v; Ogniem też połpolicie miáft y zamkow dobywáią/ puściwfy kilka fet kul ognińtych z Moździerzow *BielSpr* 62v, 67; *BielSjem* 35.

»z moździerzow kulami strzelać« [szyk zmienny] (2): z namiotow też z moździerzow wielkimi kulámi ftrzelano wierzchem áz sie fklepy obálály *BielKron* 316; *BielSpr* 64v.

»moździerz zapalić« (1): gdy iá [kulę] w moździerz kłáda/ tedy onę dźiurkę obroćá ku prochowi áby iá dofzedł ogień/ gdy moździerz zápála/ leią drudzy Oley w tákie kule áby dłużej ná dáchu gorzáły. *BielSpr* 73v.

Synonim: **1. stępa.**